

Az osztályfőnök nem tudta mire vélni, hogy tanítványáról, Harmathegyi Zoltán nevezetű 5. a osztályos tanulóval miért érdeklődik egy idegen férfi, aki előrebocsátja, hogy a fiú sem közeli, sem távoli i kona; csak ismerősök, de lehet, hogy barátok. A jövevény majdnem alázatos kérő-kérdező hanghordozása, furcsa, zavart őszintesége gyanút ébresztett. Evtizedes pályafutása alatt még hasonló eset sem fordult elő soha. Eddig csak rendőrséggel, gyámhatósággal és felháborodottan panaszkodó szomszédokkal találkozhatott. Ezért is pattoghattak számonkérő élel a kérdései. Pillanatok alatt tisztázódott, hogy az illető semmilyen hivatalt sem képvisel, csak önmagát.

A gyermek személyiségére magatartására vonatkozó adatok, sajnós, szigorúan bizalmas jellegűek — zárta le a kínos párbeszédet a helyzet furcsaságára való tekintettel pedig felírta az érdeklődő nevét, foglalkozását, lakhelyét és személyi igazolványának számát. „Soha sem lehet tudni — gondolta —, Harmathegyi Zoltán jellembeli kikísérletének feltárásában mikor lehet szükség a szakállas bárzenész adataira.”

Zoltán és szülei anyja fejtevést okoztak már az iskola vezetőségének, hogy jobbnak látták, ha a lehető leghivatalosabban járnak el; minden előírást pontosan betartva. Erre nagy szükség volt az apa, dr. Harmathegyi Arisztid jogi fenyegetőzése, és az anya, dr. Harmathegyiné Palánky Hédi burkolt zsarolásai miatt, amelyek bizonyos tiltott pénzügyi tevékenységekre és nem tisztázható célú ajándékokra, pedagógusok megvendégelésére vonatkoztak. Ilyesmire még alaplatulni is felboríthatna volna a testület nyugalmát, megzavarhatná volna a kartársak közötti kölcsönös hallgatóságon alapuló, kizárólagos egyetértés kellemes állapotát. „Akkor majd én beszélek, de a megfelelő helyen” — sziszegte nem is egyszerűen az asszony.

A nagyváros hatalmas lakótelepeinek legjobban felszerelt iskolájában Harmathegyi Zoltán akkor még negyedik osztályos tanuló „visszamaradt a társaitól”: magatartása miatt nem kívánatos személy lett. Padtársával, Zalahegyvári nevezetű főorvos András nevű fiával egyszer abban fogadtott, hogy másnapra csak fejből csinálja meg a házi feladatát. Zoltán nyert, András pedig száz forintért — szüleitől minden héten ennyit kapott takarékbélyegre — jégkrémet kellett hogy vásároljon. Sorra kínálták egy nylon reklámszatyorból a járókelőket, de két részeg férfin kívül más nem fogadta el az ajándékukat. Többen tolvajlásra gyanakodtak, és rendőrrel fenyegették. Az X/4. jelű háztömb előtt — itt parkolt a legtöbb

A lázadó

márkás autó — majdnem elkapták őket. Lélekszakadva futottak a lakótelep legszélső, Y/16-os tömbje elé, ahol még járda sem épült, a gyerekek hatalmas törmelékhalom között játszhattak. Itt folytatták a „kiosztást”, és mindenki boldogan habzsolta az időközben megolvadt édességet, míg nem a maradékot két idősebb fiú elvette tőlük. Zsákmányukkal szempillantás alatt eltűntek az egyik lépcsőházban.

A bárzenész ez idő tájt figyelt fel először a két fiúra, az X/4. jelű ház előtti szépen gondozott parkban sütkérezve. Azt hitte, cigarettát dugdosnak a hátuk mögött, de amikor elszaladtak, a helyükön két üveg ital maradt.

Ó nemrég ébredt csak fel, hisz a bár hajnali négykor zár, és öt óra is elműlik, amire ágyba kerül. Mindig a délutáni napsütésben próbált újra és újra meggyőződni arról, hogy a lakótelep valóban él, és ő vissza tudja adni a hangulatát, lefojtott, bánatosan szagzott improvizációban. Ujjai alatt érezte a zongora billentyűit, legbelül pedig hallotta az ellenpontozásban feszülő és csak a zene nyelvén kimondható panaszt, könyörgést, örömet, amit csak kevesen hallanak ki az ő zongorajátékából.

Gyakorlott szeme azonnal felismerte a márkás italok üvegeit. Az egyik majdnem tele, a másik csak félig. Arra határozottan emlékezett, hogy nem látta inni a gyerekeket. Fogta hát az üvegeket, és elindult a parkon át. A járókelők gyanakvóan nézték az üvegeket lóbáló robusztus, külön alakot, akinek szakálla alól nyakláncok csillantak elő, és valószínűtlenül vizenyős, kiélten rezenestelen tekintetével mintha átlátna mindannyiukon. Kérvén a parkból, az X/5-ös háztömb előtt a szökőkútnál látta meg őket. Megállt előttük, feljűk mutatta az üvegeket, és el kezdte beszélgetni, mintha nagyon régen ismernek egymást. Egy idő után megfordult, és a szeméttartóba dobta az italokat. Vastag aranylanc csillant csuklóján, amikor búcsút intett a fiúknak. Úgy, ahogy jött, ugyanolyan lassú, medvés járással tűnt el a park fái között kanyargó sétányon.

Harmathegyi Zoltán édesanyja, a városban közismert Palánky lány, a húszeszes lélekszámú lakótelep fodrász- és kozmetikai szalonjának volt a vezetője. Néhány hete már nem dicsekedett fia iskolai sikereivel, de a családi életébe beavatott barátnőinek sem, akik a változást azonnal észrevették. Egyszer csak megkülönböztetett figyelemmel fordult azokhoz az asszonyokhoz, akiknek a férjük valahol magas pozíciókat töltöttek be. Előjegyzési naptára tele volt a nevük-

kel. Beosztottai munkáját a bejelentkezésükhöz igazította, néhányukat pedig maga látta el. Nemsokára a különösen drága pakolások és más költséges szertartások elvégzését saját kizárólagos jogává tette. Végül már ő határozta meg azoknak a személyeknek a körét, akik ilyesmiben egyáltalán részesülhettek. Hamarosan elterjedt a szalonban, hogy mindez azért van, mert Zoltán gyógyítása rengetegbe kerül, s duplán kell a pénz, hogy a megszokott életmódot is megtarthassák.

Három hétig nyaraltak az Istria-félsziget egyik gyönyörű fekvésű tengerparti kempingjében, ahol Zoltán különös dolgokat művelt. A környéken csatangoló helybeli gyerekeknek odaadta a béka felszerelését a különösen drága szigonypuskával együtt. Ha valamire pénzt kapott, azonnal elosztogatta, s utána étlen-szomjan ücsörgött a tengerparton. A szülők egyre erőteljesebb számonkérésre a vállát vonogatta, s ha elcsördült a nyakleves, csak nevetett. Elajándékozta a farmernadrágit, trikót, gumimatracát is. Két napra a faházba zárták, s egyedül már nem tehetett egy lépést sem. Erre a kiszáradt tengeri sünök tüskéjével vérezte fel tenyerét. A seb elmérged, hatszáz dinárt emésztett fel a tetanuszinjekció.

Hogy felügyelet nélkül ne maradjon, szülei az iskolaévk kezdetén beiratták a napközibe, ugyan is a nyáron még kivitt a padokra négy üveg drága viszkít, egy doboz originált Habana szivart, két kristályvázát és négy hamutartót. A napköziben is váratlan események történtek. Elajándékozta drága festékkészletét, Parker-tollát. A szülők követelésére persze minden visszakerült, de másnap a kukában találták meg. A vécében ráhúzta a vizet tornafelszerelésre, kempingkerékpárját a cigánytelepen hagyta. A számonkérésre elől a vécébe és a fürdőszobába zárkózott. Mind a kettőt úgy kellett kifeszíteni, hogy másnap reggel előcsalják. A felvilágosult szülők persze tudták a dolgukat, egy percre sem estek pánikba. Neves szakemberek szakszerű tanácsainak megfelelően jártak el. Esténként ők is lélekelemzésről beszélgettek, s meg voltak győződve, hogy gondjuk átmeneti.

A bázongoristát lábujjhegyen vezette a nővér a gyermekek körtermébe. A szakállas, robusztus alak megállt az ágy előtt, s kezét tehetetlenül összekulcsolva nézte az álomtalan álomba taszított gyermek kifejeztelen arcát. Arra riadt fel, hogy a nővér belekarolt és gyengéden kivezette a félhomályba tompult, fehér csempés folyosóra.

CSATÓ KÁROLY

Új partok felé

Detre János publicisztikai írásai

Mindeddig igen keveset tudunk a hányatott életű és tragikus véget ért köztársasági Detre János (1886—1944) életéről és munkásságáról. Egy időben elhallgatott, később megfeleltük Móra Ferenc, Juhász Gyula és Balázs Béla benső barátját.

Móra így jellemezte az őszirózsa forradalom szegedi kormánybiztosává kinevezett Dettre-t: *A tanultsága tudósé, a hite költőé, a hevülete fiatal harcosé, a kritikája higgadt férfié, a szíve szelíd gyermeké, az energiája forradalmi hősé. Szeged főispáni székébe az új Magyarországnak egy legtöbb értéket reprezentáló embere került.* Juhász Gyula a tünny ifjúságra, az Ipar utcai fiúkra emlékezve ezt írta róla: *János volt köztünk a legfiatalabb, de a legidősebb bölcsességű... Mi játszottunk az élettel, mélabúsan vagy lázasan, ő alakítani akarta.* Balázs Béla az *Almodó ifjúságban* (1946) rajzolta meg a gyermekkori barát, Dettre Janikó rokonszenves alakját.

Dettre a polgári demokratikus forradalomban, 1918. november 25-én — alig 33 éves korában — lett Szeged kormánybiztos főispánja. A Tanácsköztársaság kiáltása után átadta a hatalmat a háromtagú direktóriumnak. A megszálló franciák ultimátumára azonban a direktórium elhagyta a várost. Ekkor vette át — francia kívánságra — a hatalmat a Dettre-Tabódy-Somogyi hármas, az úgynevezett polgári direktórium. Innen datálódik Dettre egyéni tragédiája. Az eltávozott direktórium nem ismerte el törvényesnek a hatalom átvételét. Kevésnek bizonyult, hogy a polgári direktórium megkapta a Munkástanács támogatását, és Dettre vállalta a tanácskormány rendeleteinek a végrehajtását. A polgárság pedig éppen ezért — és a meginduló szocializálásokért — tekintette Dettret osztálya árulójának. A kibontakozó ellenforradalom napjaiban Móra ezt írta Budapestre Domokos Lászlónak: *Tíz nap óta fehérterror őrjöng Szegeden... Dettre... sűrűgörcsökben fekszik. Minden jó barátja elhagyta, a kaszinóból és a páholyból kigolyózták, s ki akarják zární az ügyvédi kamarából.* Ez meg is történt.

Mi mást választhatott volna a magyar globuszon mindenét elvesztett Dettre, mint az emigrációt. Szabadkán telepedett le, 1920 és 1925 között ő volt a magas színvonalú és nagy hatású Bács megyei Nabló szerkesztője és publicistája. Dér Zoltán, az ismert szabadkai irodalom- és helytörténész ennek az öt évnek az írásaiból válogatott. Az olvasó első fölfedezése az, hogy Dettre-

nek maradt ereje az újrakezdéshez. Sokat veszített, de nem mindent. Megélt történelmi tanulságokkal, keservesen megszerzett politikai tisztánlátással gazdagodott. Lapjának 1922. április 16-i számában ezt írta: *Hadd építse ki az orosz nép... államát, és kényszerítse rá a világra új delének új rendjét. Mert ez a rend fogja megadni a világnak a békét.* Szót emelt Károlyi Mihályért, akit az ellenforradalmi rendszer „a hazaárulás förtelmeivel becselenített meg”. Az őszirózsa forradalom negyedik évfordulóján ezt írta: *A reakció lett úrrá a világon, s ez a reakció láncolja le az októberi szellemet.* Megemlékezett Petőfiről, Madáchról és kedves költőjéről, Adyról, aki „Európát akart varázsolni a magyar ugarrá, szépséget és szabadságot akart adni Dózsa György unokáinak”.

A kötetet Dér Zoltán 70 oldalas tanulmánya zárja. Fehér foltot tüntet el az életrajz közreadásával, majd fejezetként mutatja be Dettre-t, a szerkesztőt, a nemzetiségi kultúra ápolóját, a köztársasági, az irodalomszervezőt és a szépirót. A gazdag — jórészt szegedi gyűjtésű — képanyag élére a képzőművészeti alkotások kíváncsoknak: Szőri József és Balázs G. Árpád nagyvonalú portréi, Magyar László találó karikatúrája.

Dettre a 30-as években a Délmagyarország vezető publicistája volt. A szerkesztőség a lap 1937. március 31-i számában *Négyezer vezércikk* című írásával köszönetet mondott a két évtizedes újságírói munkássága alkalmából. Ez év karácsonján jelent meg a Délmagyarországban Dettre *Fogjatok kezét, testvérek!* című cikke. Az első köztársasági szállításra — a híd gondolát jegyében a magyar—jugoszláv barátságért. *A kisebbségi magyarság szerepe a — hídé: össze kell kötni a testvérpartokat... Ennek a kis magyarságnak kell meggyőznie a két testvérrépet a megbékélés kikerülhetetlen szükségességéről.* Olvasunk bele bárhol e könyvbe: Dettre már 1920 és 1925 között is ezen munkálkodott.

Az ország német megszállása után nevé fölkérült a deportálandók listájára. Sorsáról még hozzátartozói is csak taval (!) értesültek Berey Géza *Hitler Allee* című könyvéből. Nem sokáig bírta, a bástopolyai táborban bevette a magával vitt mérget. Jeltelen sírban pihen.

Dér Zoltán példaadó munkája után a szegedi helytörténetírás sem maradhat sokáig adós, hogy a máig vitatott Dettre-portrét egy marxista igényű, árnyalt értékeléssel váltsa föl. (Szabadka, 1979.)

APRÓ FERENC

Őrségi haranglábak

Fa és szalma. Mindössze e két természetes anyag kellett az őrségi építőmestereknek, hogy maradandót alkossanak. A táját járó ember ma is gyakran bukkanhat zsindegyel vagy szalmával fedett, favázás házakra, gazdasági épületekre. Az elmúlt századokban kőből csak a templomot építették, de azt is csak a gazdagabb községek engedhették meg maguknak. A szegényebbeknek csak harangtoronyra tellett, az is bizony csak fából. Az építményt négy vastag oszlop tartja, arra szerelték a harangot tartó ácsolatot, az oszlopokat a sátor alakú dúcolással merevítették ki. Ebből az építkezési formából alakult ki a gödörházai és a nemnépi harangláb (l., ill. 3. kép). A pankaszi, ún. „szoknyás” harangláb (középen) a Dunántúl egyik legszebb és legrégebbi ilyen műemléke. Képeinken a három legjelentősebb őrségi haranglábát mutatjuk be.

TAKÁCS GÁBOR

